

MODEL RAZVOJA SRBIJE ZASNOVAN NA JAČANJU EKSTERNE ZAVISNOSTI

STRENGTHENING OF EXTERNAL DEPENDENCE AS DEVELOPMENT MODEL OF SERBIA

Milorad Filipović*

Mirosljub Nikolić**

Jovan Filipović***

Apstrakt: U radu se analizira proces razvoja Republike Srbije u XXI veku. Konstatuje se da je razvoj baziran na prilivu inostranog kapitala po dva velika osnova: stranih direktnih investicija SDI (obilato podstaknutih davanjem visokih subvencija od strane države) i od doznaka naših radnika iz inostranstva. Oba navedena izvora čine priliv od preko 10% BDP-a Srbije i potpomažu kako ostvarivanje unutrašnje stabilnosti, tako i ostvarivanju investicione aktivnosti na znatno višem nivou od onog koji je moguć na bazi domaće štednje. Sa druge strane, konstatuje se da, uprkos napretku i pomacima ostvarenim u poslednji 4-5 godina, domaća štednja je još uvek na vrlo niskom nivou. To je samo delimično posledica niskog nivoa raspoloživog dohotka, jer druge zemlje na istom nivou BDP-a p.c. imaju značajno više učešće domaće štednje u raspodeli stvorene vrednosti. U radu se takođe analizira i nepovoljna struktura investicija koje se preduzimaju u Srbiji gde dominiraju javne investicije i SDI, dok su privatne investicije zapostavljene i imaju prosečno učešće od svega 10,8% BDP-a, dok u zemljama CIE to iznosi preko 16%. Na kraju rada se daju određene preporuke za poboljšanje stanja i usmeravanje razvoja Srbije na veće oslanjanje na sopstvene izvore, odnosno uz postepeno smanjivanje zavisnosti od priliva iz inostranstva.

KLJUČNE REČI: PRIVREDNI RAZVOJ, NACIONALNA ŠTEDNJA, INVESTICIJE, DOZNAKE,

JEL KLASIFIKACIJA: O10, O11, O16, O38

Abstract: The paper analyzes the development process of the Republic of Serbia in the 21st century. It is established that the development is based on the inflow of foreign capital on two major bases: foreign direct investments (FDI) (profusely encouraged by the provision of high subsidies by the state) and remittances from our workers from abroad. Both of the mentioned sources constitute an inflow of over 10% of Serbia's GDP and support both the achievement of internal stability and the realization of investment activity at a significantly higher level than that which is possible on the basis of domestic savings. On the other hand, it is stated that, despite the progress and developments achieved in the last 4-5 years, domestic savings are still at a very low level. It is only partly a consequence of the low level of disposable income, because other countries at the same level of GDP p.c. have a significantly higher share of domestic savings in the distribution of created value. The paper also analyzes the unfavorable structure of investments undertaken in Serbia, where public investments and FDI dominate, while private investments are neglected and have an average participation of only 10.8% of GDP, while in CEE countries it amounts to over 16%. At the end of the paper, certain recommendations are given for improving the situation and directing the development of Serbia to a greater reliance on its own sources, i.e. with a gradual reduction of dependence on inflows from abroad.

KEY WORDS: ECONOMIC DEVELOPMENT, DOMESTIC SAVINGS, INVESTMENTS, REMITTANCES

* Redovni profesor, Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet. E-mail: miloradf@ekof.bg.ac.rs

** Profesor strukovnih studija, Akademija tehničko-umetničkih strukovnih studija Beograd. E-mail: mirosljubnikolic@vtts.edu.rs

*** Student doktorskih studija, Univerzitet u Nišu, Ekonomski fakultet. E-mail: markokriv@gmail.com

1. UVOD

Počeli bi analizu koju nameravamo da izložimo jednom od definicija pojma razvoja, šta pod time podrazumevamo, odnosno šta je to što nam dopušta da nešto označavamo kao razvoj? „Ono što treba da se upitamo kada razmatramo razvoj neke zemlje je: Šta se desilo sa siromaštvom? Šta se desilo sa nezaposlenošću? Šta se desilo sa nejednakostima? Ukoliko su sve tri kategorije opale sa visokog nivoa, onda se bez sumnje taj period može označiti kao razvoj posmatrane zemlje. Ukoliko su jedna ili dve kategorije postale lošije, a pogotovo ukoliko se to dešava sa sve tri, čudno bi bilo takav rezultat označiti kao razvoj čak i da se dohotak po stanovniku udvostručio“ (Todaro i Smit, 12. izdanje, str.17). Kada se ovakvo pitanje postavi za Srbiju u XXI veku rezultat je vrlo volatilan: postoje periodi izrazitog rasta nezaposlenosti, nakon čega dolazi do značajnog poboljšanja stanja poslednjih 5-6 godina; siromaštvo je nakon početnog porasta stagniralo na relativno visokom nivou (prema podacima EU spadamo u 4 najsiromašnije zemlje Evrope), dok su nejednakosti postale izraženije (naročito u drugoj dekadi ovog veka) uz jasno razlikovanje grupa tranzicionih dobitnika – gubitnika i postepeno nestajanje jake srednje klase društva.

Kada se analizira rast i razvoj ekonomije Srbije u XXI veku jasno se uočava činjenica da je on zasnovan na jačanju eksterne ekonomske zavisnosti zemlje. Naime, izvori finansiranja investicija koje omogućavaju rast i razvoj, iako su se menjali tokom ovog perioda posmatranja, bili su koncentrisani na priliv kapitala iz inostranstva: u prvoj fazi do 2008. godine na veoma intenzivnoj privatizaciji i rasprodaji društvene i državne imovine, potom do 2012. na jačanju zaduživanja i premošćavanju krize likvidnosti prilivima iz inostranstva, a u poslednjih desetak godina na jačanju i glorifikaciji stranih direktnih investicija (SDI) kroz njihovo intenzivno subvencionisanje. Za svo to vreme nivo domaće štednje, kao prvenstvene i najpouzdanije osnovice za finansiranje nacionalnog rasta i razvoja, ostao je vrlo nizak i tek od 2019. do danas prelazi udeo od 15% u raspodeli BDP-a. U našoj praksi se postavka ekonomske teorije da sa rastom dohotka dolazi i do porasta štednje nije manifestovala i dokazala. Naime, ukoliko se poče od pretpostavke da je nizak nivo štednje na početku XXI veka bio posledica niskog nivoa dohotka, to se ne može tvrditi za poslednjih 5-6 godina posmatranog perioda kada dolazi do rasta raspoloživog dohotka, ali ne i do proporcionalnog porasta domaće štednje. Na nivou dohotka per capita koji je dostigla Srbija izdvajanja za štednju nisu više pitanje izbora između preživljavanja i razvoja, već postaju stvar donošenja dobrovoljne odluke: odreći se dela potrošnje sada radi veće potrošnje u budućnosti (na bazi preduzetih investicija).

Istovremeno ulaganja u investicije dostigla su svoj maksimum mereno kao % od BDP-a 2007. (23,8%) i sve do danas nisu uspele da dostignu taj nivo, premda mu se poslednjih 3 godine ozbiljno približavaju. Sa druge strane, sve strategije razvoja i dokumenti ekonomske politike za Srbiju pokazuju da je minimalni potrebni nivo učešća investicija u BDP-u od 25% kako bi se održavale stope rasta dohotka od 4-5%. Visoke stope rasta, odnosno više od proseka EU i zemalja CIE potrebne su kako bi se postepeno smanjivao razvojni gep i podizao životni standard stanovništva. Dodatnu nepovoljnost predstavlja podatak da je u poslednjih 5-6 godina rastuće zaostajanje privatnih investicija u ukupnim, te da je u 2021. razlika između ukupnih i privatnih investicija u Srbiji dostigla 7,5% BDP-a. Razlika između učešća investicija i učešća štednje kao procenat BDP-a najveći je bio 2007. godine (skoro 20%), da bi se u poslednje 3 godine stabilizovala na 5-7% BDP-a što znači da najmanje taj iznos sredstava moramo obezbediti eksterno kako se ne bi zaustavio dalji rast i razvoj domaće ekonomije. (Dragutinović, Filipović, Cvetanović, 2012. str. 558)

Kada analiziramo strukturu finansiranja preduzetih investicija uviđamo dva izrazita eksterna izvora koji omogućavaju održavanje bilansne ravnoteže: učešće doznaka iz inostranstva u periodu 2007-2020. gotovo konstantno je oko 8% BDP-a dok je udeo SDI u periodu pred pandemiju Covid-19 dostigao takođe 7-8% BDP-a. Ovo jasno pokazuje da privreda Srbije svoj razvoj bazira ne na sopstvenim resursima, već na eksternim izvorima koji nisu pouzdani i dostupni kao nacionalna štednja. Ovakav način finansiranja razvoja posebno je ugrožen u situacijama delovanja kriza u okruženju kakve su bile kriza iz 2008. i Covid-19 pandemija koje su značajno usporile rast globalne privrede, a to se preslikalo i na mogućnosti rasta i razvoja Srbije.

2. RAZVOJ SRBIJE NA POČETKU XXI VEKA

Rast i razvoj ekonomije Srbije u čitavom XXI veku odražava visok stepen eksterne zavisnosti zemlje i rastuću uslovljenost održavanja stope rasta obezbeđivanjem dovoljno izdašnih sredstava iz inostranstva. Pri tome razlikujemo nekoliko perioda u stvaranju ove eksterne zavisnosti. Naime, od ulaska u ovaj vek, pa sve do 2008-2009. godine visoka stopa rasta obezbeđivana je na bazi obilnog priliva kapitala po osnovu privatizacije velikog broja društvenih i državnih preduzeća. To je, sa jedne strane, imalo pozitivne posledice u smislu oslobađanja države od vođenja brige o poslovanju tih preduzeća, njihovim radnicima i drugim problemima sa kojima su se ona sudarala na tržištu, ali je sa druge strane, dovelo i do naglog porasta broja likvidacije kompanija, otpuštanja zaposlenih i visokog skoka nezaposlene radne snage.

U uslovima svetske ekonomske krize logično je došlo do drastičnog smanjivanja obima priliva kapitala po osnovu prodaje imovine, pa se kao alternativa prišlo naglom zaduživanju zemlje u uslovima narušene makroekonomske likvidnosti pri čemu se inostrani kapital koristio ne za investicije, već za održavanje likvidnosti (isplate penzija i plata u javnom sektoru, pokriće tekućih troškova javnih preduzeća i sl.). Kada su javne finansije Srbije došle do same ivice bankrota usledila je preorijentacija sa novih kredita i zaduživanja, na sprovođenje fiskalne konsolidacije i stabilizacije javnih finansija. Paralelno sa tim, otpočinje se sa sprovođenjem političke i ekonomske orijentacije zemlje na jačanje priliva inostranog kapitala kroz direktne investicije (SDI) uz pružanje obilatih subvencija kako bi se privuklo što više investicija i otvorilo što više radnih mesta. Takva politika, u manje-više neizmenjenoj formi se sprovodi i danas s tim da su prihvaćene sugestije struke (domaćih eksperata) koji su sugerisali određena uslovljavanja stranim ulagačima – u pogledu tehnološkog nivoa i karaktera investicija, u pogledu regionalnog usmeravanja ulaganja, kao i da vrhunski prioritet u uslovima sve izraženijeg nedostatka radne snage nije više što veći obim novozaposlenih, već što više upošljavanja specijalizovanih znanja i primena inovativnih rešenja. (Filipović i Nikolić, 2020, str. 98)

3. MAKROEKONOMSKE PERFORMANSE SRBIJE U PERIODU 2007-2020. GODINE

U celom posmatranom periodu 2001-2020. kretanje stope rasta BDP-a pratilo je prethodno definisane faze: izuzetno visoke stope rasta 2001-2008. godine, nakon toga period previranja i stagnacije (2009-2015.) uz nekoliko godina u kojima je beležen pad BDP-a i

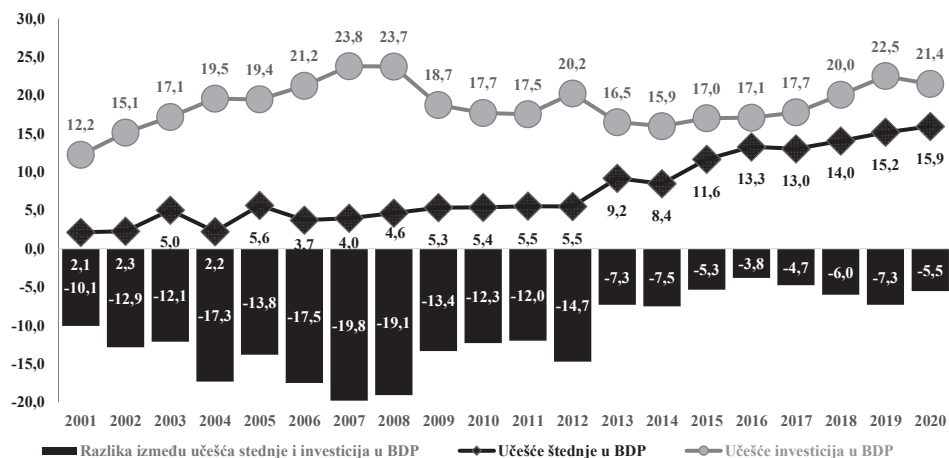
napokon ubrzavanje stope rasta na iznad 3-4% sve do 2020. i ulaska u pandemiju Covid 19. Međutim, interesantno je analizirati iz kojih izvora se finansira funkcionisanje ekonomije Srbije i održavanje kakve-takve stabilnosti, čak i u uslovima pandemije odnosno do kraja prethodne 2021. godine? To će objasniti zašto se naš rast i razvoj označavaju kao jačanje eksterne zavisnosti zemlje, odnosno iz drugog ugla posmatranja, kao sve manja zasnovanost procesa razvoja na oslanjanju na domaće resurse.

Tabela 1. Izabrani makroekonomski pokazatelji, Srbija 2007-2020. godina

Pokazatelj	2007	2010	2012	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Rast BDP u %	6,4	0,7	-0,7	-1,6	1,8	3,3	2,1	4,5	4,3	-0,9
Učešće štednje %	4,0	5,4	5,5	8,4	11,6	13,3	13,0	14,0	15,2	15,9
Investicije u %	23,8	17,7	20,2	15,9	17,0	17,1	17,7	20,0	22,5	21,4
Doznake kao % BDP	8,7	9,8	8,2	7,9	8,5	7,9	8,1	8,8	8,2	7,3
SDI kao % BDP	10,2	4,0	2,9	4,2	5,9	5,8	6,6	8,0	8,3	6,5
Štednja-Investicije	-19,8	-12,3	-14,7	-7,5	-5,4	-3,8	-4,7	-6,0	-7,3	-5,5
SDI+Doznake	18,9	13,8	11,1	12,1	14,4	13,7	14,7	16,8	16,5	13,8

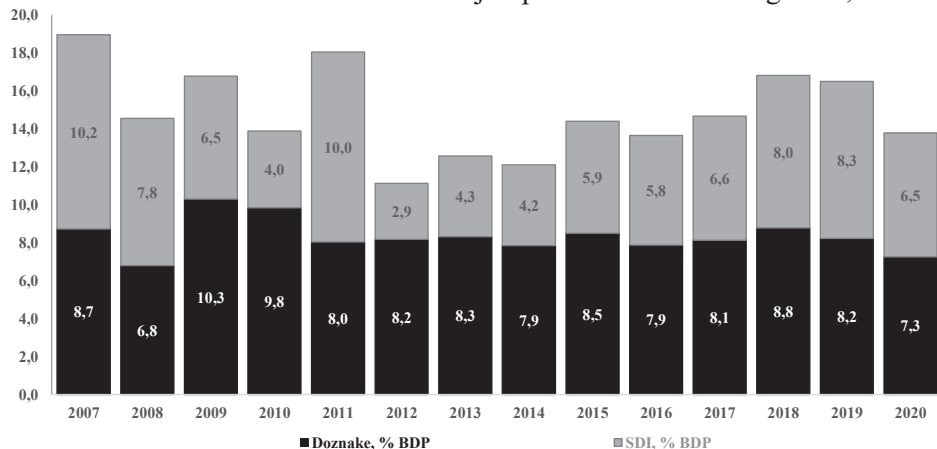
Izvor: obrada autora na osnovu World Bank (2022)

Grafikon 1: Kretanje štednje i investicija u Srbiji u periodu 2001–2020. godine, % BDP

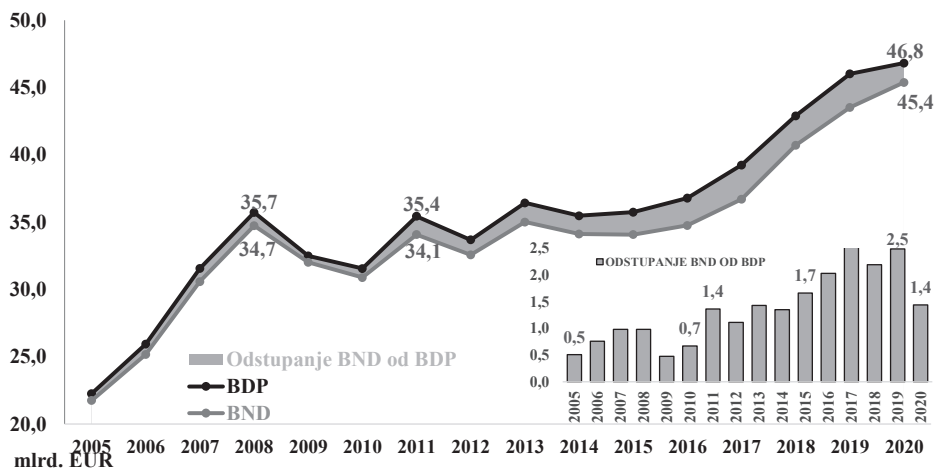
Izvor: obrada autora na osnovu World Bank (2022)

Grafikon 2: Priliv doznaka i SDI u Srbiji u periodu 2007–2020. godine, % BDP

Izvor: obrada autora na osnovu World Bank (2022)

Grafikon 3: Kretanje BDP i BND u Srbiji u periodu 2005-2020. godine, mlrd. EUR

Izvor: obrada autora na osnovu World Bank (2022)

Tokom celog perioda analize Srbija konstantno ima:

- niže učešće stope nacionalne štednje od stope učešća investicija u raspodeli BDP-a za min. 3,8% BDP-a 2016. a maksimum čak 19,8% BDP-a 2007. Svima je jasno da se ovakav disbalans mora na neki način pokriti, a mi smo najčešće koristili inostrani kapital po raznim osnovama za ove namene;
- priliv SDI u opsegu od min. 3%, a maksimum čak preko 10% BDP-a, što stavlja Srbiju na prvo mesto po visini priliva kapitala među zemljama Zapadnog Balkana (često se napominje da Srbija ima veći nivo SDI od svih ostalih zemalja regiona zajedno), ali se

perfidno prećutkuje koje su sve pogodnosti i podsticaji morali biti dati stranim ulagačima kako bi usloveli njihovu zainteresovanost za ovo tržište;

- iznos priliva kapitala po osnovu doznaka iz inostranstva od min.6,8 do maksimum 10,3% BDP-a, što je iznos priliva zvaničnim kanalima, a na to treba dodati još sve što pristigne neformalnim putevima („iz ruke u ruku“ preko prijatelja, rođaka, vozača itd.), a procenjuje se da je to barem još 10-15% više u apsolutnom izrazu;
- niži Bruto nacionalni dohodak (BNI) od BDP-a, što pokazuje da nerezidenti daleko više stvaraju dohotka u Srbiji nego što građani Srbije stvaraju dohotka u inostranstvu i ta razlika raste (2015. je zabeležen najniži nivo BNI od 93,3%), a tek se vraća na nivo od oko 96,8% BDP-a 2020. godine. (više videti: Filipović, Nikolić, 2018)

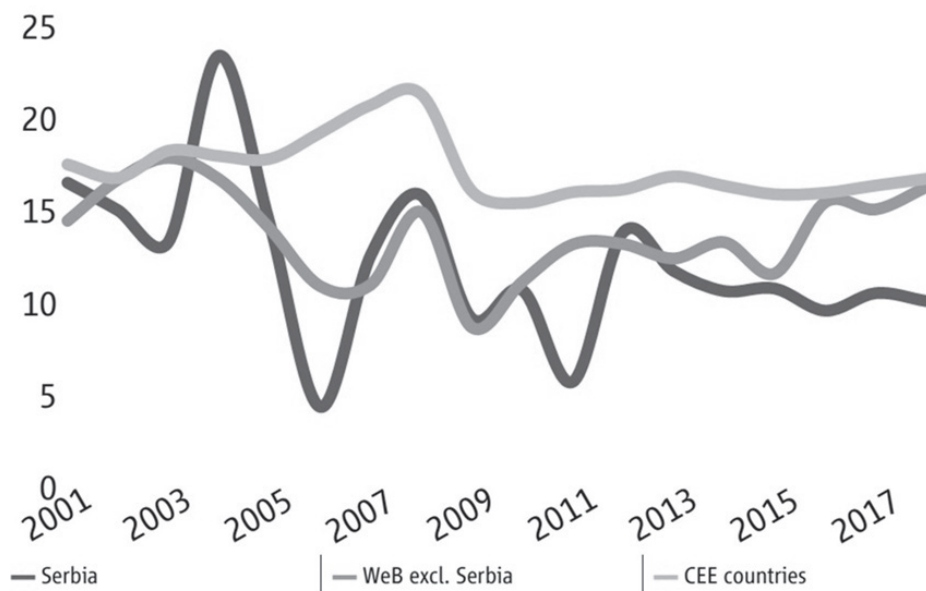
4. MODEL RAZVOJA SRBIJE ZASNOVAN NA JAČANJU EKSTERNE ZAVISNOSTI

Kada se pogledaju regulatorna pravila Fiskalnog saveta o maksimalnom učešću penzija u BDP-u od 11% i plata u javnom sektoru od 7% može se lako zaključiti koliki je značaj doznaka i SDI za održavanje ravnoteže u javnim finansijama Srbije. Odnosno osim u 2007. i 2012. godini manjak domaće akumulacije za finansiranje investicija je u potpunosti nadoknađen prilivom po ova dva osnova, a preostalo je i ponešto „viška“ priliva kojim se mogla sprovesti politika kontrolisano fluktuirajućeg deviznog kursa u funkciji održavanja stabilnosti cena na domaćem tržištu. Nažalost, bogati priliv kapitala iz inostranstva doveo je do stvaranja osećaja kod donosioca odluka u sferi ekonomske politike o jakoj poziciji ekonomije Srbije, o njenoj vitalnosti i snazi da generiše rast i razvoj (što se često pokazuje kao privid). Na osnovu toga u uslovima pandemije i krize koja je nastala otpočelo se sa primenom populističkih mera dodeljivanja para celokupnom stanovništvu, pa određenim segmentima populacije i sl. („bacanje para iz helikoptera“) što je sve imalo veoma male efekte na podsticanje domaće tražnje, ali je vrlo pozitivno prihvaćeno kod primalaca tih sredstava.

Kao dodatni nepovoljan faktor može se navesti i loša strukturu ukupnih investicija koje se preduzimaju u Srbiji. Pored niskog ukupnog nivoa investicija, koje su uprkos poboljšanju investicione aktivnosti u poslednje 2-3 godine još uvek znatno ispod potrebnog nivoa, loše je što imamo dominaciju javnih ulaganja (države na svim nivoima, od lokalne uprave do nivoa Republike) kombinovanu sa rastućim prilivom SDI.

To posebno zabrinjava ako se ima u vidu da su javne i privatne investicije ključne za postizanje većeg ekonomskog rasta. Iako je potrošnja na obe vrste investicija u Srbiji niska u poređenju sa drugim zemljama, poslednjih godina postoje znaci poboljšanja. Vlasti treba da nastave trenutne napore i sprovedu nove reforme kako bi omogućile veću investicionu potrošnju. Kako javna investiciona potrošnja počinje da se oporavlja, potrebna je veća pažnja na kvalitet investicija. Javna potrošnja na investicije pala je sa 3,8 procenata BDP-a u 2008. na 2,5 procenata BDP-a u 2014. godini, mnogo niže od godišnjeg proseka od 4,5–5,0% u CIE u istom periodu. Javna investiciona potrošnja je počela da se oporavlja, dostižući 3,9 procenata BDP-a u 2018. i procenjena je na 4,9 procenata u 2019. (World Bank, 2020, str. 16)

Grafikon 3: Kretanje BDP i BND u Srbiji u periodu 2005-2020. godine, mlrd. EUR

Izvor: preuzeto iz World Bank (2020), str. 10

Za razliku od toga, domaće privatne investicije (koje su i najpoželjnije sa aspekta održivog rasta i razvoja zemlje) su još uvek zamrle i uspavane, što se konstatuje i u analizama Svetske banke. „Za razliku od trendova javnih i stranih direktnih investicija, domaće privatne investicije do sada ostaju slabe, takođe u odnosu na regionalne konkurente... Domaće privatne investicije u Srbiji u proseku su iznosile 10,5 odsto BDP-a u periodu 2010-2018, mnogo manje od proseka od 13,6% i 16,3% BDP-a na Zapadnom Balkanu i CIE, respektivno. Štaviše, privatna investiciona potrošnja još ne pokazuje znake poboljšanja, zbog kombinacije ograničenja finansijskog sektora i regulatornih i upravljačkih izazova koji narušavaju poslovno okruženje.“ (World Bank, 2020, str. 16)

Kao glavni razlog za ovako nisku investicionu aktivnost privatnog sektora preduzetnici navode veoma otežan pristup i nastup na finansijskom tržištu, uz pogoršane i značajno pooštrene uslove finansiranja u doba krize. Analize Svetske banke pokazale su da samo nešto preko polovine anketiranih kompanija koristi bankarske kredite ili kredite dobavljača, što je značajno ispod proseka za zemlje CIE. Navodi se da se usled slabo rešenih imovinskih odnosa teško obezbeđuju kolaterali, a da su striktno regulative u deviznom zakonodavstvu praktično onemogućile korišćenje sredstava iz inostranstva. Pored toga, klasično bankarstvo je i dalje dominantan oblik finansiranja privrednih aktivnosti, dok su iako postoji konkurentan bankarski sektor, drugi oblici finansiranja ili ostali ograničeni ili još uvek nisu regulisani na način koji omogućava transakcije (npr. mikrokredit, faktoring, lizing, rizični kapital, privatni kapital, crowd funding).

5. PREDLOZI CILJEVA BUDUĆE RAZVOJNE POLITIKE

Razvojna orijentacija kakva je definisana u prethodnoj analizi nije dugoročno održiva, jer kumulativno dovodi do sve većeg stepena zavisnosti ekonomije zemlje od daljeg priliva kapitala iz inostranstva. To sa svoje strane znači rastuću političku osetljivost i zavisnost od zemalja – izvora tog kapitala, ali takođe uslovljava visok stepen ranjivosti privrede Srbije na turbulencije na tim tržištima. To se jasno pokazalo tokom previranja 2008-2010. kao i 2020-2021. godine kada dolazi do zastoja u prilivima bilo po osnovu SDI ili u visini doznaka ili kroz pogoršanje uslova zaduživanja na međunarodnom tržištu. Stoga se kao nužno u zaokretu ekonomske politike Srbije nameće što hitnije usvajanje paketa mera koje bi trebalo da dovedu do značajnog porasta domaćih privatnih investicija, do razvoja i jačanja domaćeg preduzetništva i ulaganja u visoko inovativne i profitabilne delatnosti koje mogu biti konkurentne na međunarodnom tržištu.

Kao prvi cilj moglo bi se postaviti dostizanje nivoa učešća domaćih privatnih investicija na nivou zemalja CIE odnosno oko 16-18% BDP u roku od sledećih 3-4 godine, tj. do kraja 2025-2026. godine. Ekonomska logika kazuje da ukoliko se subvencije i razne druge vrste povlastica obezbeđuju za strane investitore isto treba obezbediti (ako ne i više) za domaće preduzetnike. Konstantan rast štednje privrede i stanovništva u bankama pokazuje da resursi postoje, jer se to događa u uslovima kada su izuzetno niske kamatne stope (kako na dinarsku, tako i na deviznu štednju) potpuno obesmislile koncept štednje kao odložene potrošnje, jer se generišu gubici, a ne dobiti. Alternative za upotrebu tih, ali i drugih skrivenih resursa (“novac u slamaricama”) su sve manje, potencijalni investitori sredstva ulažu u trenutno profitabilne delatnosti – izgradnja nekretnina, izdavanje poslovnih prostora, garaža, stanova, kupovina zemljišta sa očekivanjima daljeg rasta njegove vrednosti i sl. Međutim, ni jedna od ovih „lukrativnih“ aktivnosti ne može se označiti kao tipičan preduzetnički poduhvat koji doprinosi podizanju opšteg blagostanja jednog društva (nema dugoročnog uticaja na zaposlenost, na podizanje nivoa izvoznosti, na podizanje tehnološkog nivoa, itd.) već samo kao privatna (individualna) optimizacija upotrebe lične akumulacije.

Nameće nam se pitanje: šta je to što, sa jedne strane, uslovljava potrebu pružanja tolikih ustupaka i podsticaja inostranom kapitalu kako bi se on angažovao u Srbiji, odnosno, sa druge strane, šta je to što uslovljava toliki nivo uzdržanosti, oklevanja i opreza domaćih preduzetnika da oni ne preduzimaju veći obim investiranja uprkos postojanju realnih resursa za to?

U oba slučaja kao glavna prepreka može se navesti nefunkcionisanje institucija na svim nivoima i u svim oblastima. Drugim rečima, nepoverenje u postojeći privredni sistem, njegovu održivost, neutralnost i nepristrasnost (nediskriminatornost) u primeni regulativa i standarda na neselektivnoj osnovi.

Kod stranih investitora povlastice, subvencije i druge pogodnosti treba tretirati kao “nadicu za strah” od ulaganja u ekonomiju sa visokim stepenom percepcije korupcije, sa visokim političkim rizicima od daljeg razvoja geo-političke situacije, sa rizikom od gubitka uloga usled političkih promena. U toj situaciji dobijene povlastice moraju biti dovoljno stimulativne da u najvećoj meri mogu nadoknaditi potencijalni gubitak glavnice. U situaciji da nema svih tih rizika potencijalna profitna stopa (viša u Srbiji nego u zemljama porekla kapitala, jer je ovde kapital deficitaran faktor, pa po teoriji odbacuje i viši prinos) bila bi

dovoljan motiv za ulaganja i ne bi bile potrebne dodatne stimulacije. Na žalost svedočili smo u prošlosti i da su neke izdašno potpomognute SDI ili akvizicije više bile posledica političkih dogovora i uslovljavanja nego zdrave ekonomske logike na našoj strani. (više videti: Filipović, Nikolić, Pokrajac, 2019, str. 147)

U slučaju domaćih preduzetnika je još gori slučaj – imamo klasično selektivno ponašanje organa države, diskriminatorno tumačenje regulativa i propisa uz marginalizovanje i eliminisanje sa tržišta svih potencijalnih investitora koji nisu dovoljno podobni za ukus donosioca odluka. Krajnje upitno, neefikasno i selektivno delovanje tužilaštva, pa i sudske vlasti, u velikoj meri obeshrabruje domaće preduzetnike i odlaže njihova ulaganja u domaću privredu, ma koliko se ona činila atraktivna, poželjna i profitabilna. Neefikasna zaštita prava svojine i ugovora čine ulaganja domaćih preduzetnika nesigurnim i podložnim diskriminatornom tretmanu. Upravo stoga se domaći preduzetnici odlučuju na ulaganja u rentijerske aktivnosti i ubiranje profita po tom osnovu umesto proizvodnih ulaganja i razvoja delatnosti u kojoj posluju. Ne čudi stoga neverovatan skok cena nekretnina, pogotovo u najvećim gradovima Srbije, jer se tu računa na sigurnu zaradu, minimalni rizik i konstantno rastuću tražnju (iz različitih razloga). U situaciji kada su ulaganja u preduzetničke poduhvate skopčana sa čitavim nizom rizika i neizvesnosti, kada je finansijski sistem u najvećem delu baziran na poslovnom bankarstvu i dominaciji politika „jevtinog“ novca i negativnih kamatnih stopa, ulaganja u nekretnine se pokazuju kao gotovo jedina alternativa za profitabilno ulaganje kapitala.

Posebno mesto može se posvetiti upotrebi sredstava po osnovu doznaka iz inostranstva. Ubedljivo najveći deo tih sredstava usmerava se direktno u neproizvodnu potrošnju, dok su preduzetničke aktivnosti poslednji i potpuno zanemareni način korišćenja tog kapitala. U potpunosti izostaju i efekti samozapošljavanja angažovanjem sredstava od doznaka, a kamoli ulaganja u neke visokoprofitabilne i inovativne proizvodnje u oblasti malih preduzeća. Na taj način doznake dugoročno stvaraju novu klasu “parazitskih bogataša” koji su naviknuti samo na potrošnju bez stvaranja bilo kakve nove vrednosti.

6. ZAKLJUČAK

Može se zaključiti da je Srbiji hitno potrebna reforma institucija i otpočinjanje njihovog efikasnog i neutralnog delovanja uz intenziviranje napora na podsticanju i jačanju preduzetničkog duha nacije kako bi se što veći deo populacije usmeravao ka kreativnim aktivnostima, samozapošljavanju i jačanju privatnog biznisa umesto toga što se stalno traže načini za novo partijsko ili zapošljavanje preko raznih veza. Dugoročno, a taj rok nam se sa svakom godinom provedenom u ovakvom privrednom ambijentu skraćuje, Srbija je osuđena na ulogu podređenog, “mlađeg” partnera u svakom SDI partnerstvu. To znači da treba da se zadovoljimo time što se: upošljava radna snaga koja neumorno radi za dnevnicu koje ne mogu da pokriju ni potrošačku korpu i što se servisiraju osnovne potrebe u javnoj potrošnji. Međutim, takva koncepcija razvoja je više nego krhka i osetljiva na svaki eksterni šok što smo već doživeli 2009, 2010, 2020, 2022... Kako bi se to izbeglo vreme je da se otpočne sa vođenjem ekonomske politike koja, pre svega, vodi računa o domaćim resursima, domaćim preduzetnicima i održivom razvoju Srbije na osnovama bogatstva kojima raspolazemo.

Po našem skromnom mišljenju to je upravo ono prema čemu se ponašamo gotovo bahato, a to je obrazovanje i znanje mladih generacija kao naša najveća razvojna šansa koja treba da prevede Srbiju iz ekonomsko, pa time i politički, zavisne zemlje u suverenu, visokorazvijenu privredu zasnovanu na znanju. U toj situaciji Srbija postaje umesto nepoželjnog suseda, "remetilačkog faktora" u regionu i sličnih smišljenih provokativnih epiteta, poželjna destinacija za zapošljavanje i preduzetništvo, zemlja sa visokim ličnim i socijalnim standardom koji omogućava savremeni način života za sve njene stanovnike.

Da bi se takve projekcije ostvarile potrebno je ipak da se, prvo, odustane od donošenja ključnih odluka na bazi delimične ili pogrešne informisanosti donosilaca odluka po sistemu "to mi se čini atraktivno", već se mora sistematično, planski i na bazi svih činjenica i faktora pristupiti društveno-ekonomsko-političkoj analizi stanja i perspektiva razvoja. Na žalost, stanje u oblasti društveno-humanističkih nauka, istraživanja i saznanja, primene najnovijih tehnika i metoda u institutima i univerzitetima koji se bave ovim naukama pokazuje nam sav stepen zapostavljenosti ove problematike. Nedavno smo najžešću potvrdu takve zapostavljenosti i stanja u našim društveno-humanističkim naukama dobili u analizi SANU-a gde se sa začuđenošću konstatuje koliko je nizak stepen zastupljenosti među akademikima onih koji dolaze iz ovih oblasti.

7. LITERATURA

1. Todaro, P.M. and Smith, S.C. (2021). „Economic Development“, 12th. edition, Pearson, London
2. Filipović, M. and Nikolić, M. (2018). Razvoj Republike Srbije u 2018. godini i nakon toga, *Ekonomska politika Srbije u 2018. godini, Kvalitet institucija i ekonomski rast*, 151 Zbornik radova, Ekonomski fakultet u Beogradu, Naučno društvo ekonomista Srbije, str. 151-163.
3. Filipović, M. and Nikolić, M. (2020), Razvojna politika Srbije u 2020: Analiza efekata politike subvencionisanja investicija na unapređenje tehnološke strukture domaće privrede, *Ekonomska politika Srbije u 2020. godini*, Zbornik radova, Ekonomski fakultet u Beogradu, str. 83-98.
4. Filipović, M., Nikolić, M. and Pokrajac, S. (2019), Razvojne perspektive Srbije na bazi dosadašnjeg modela rasta i razvoja nacionalne ekonomije, *Ekonomska politika Srbije u 2019. godini*, Zbornik radova, Ekonomski fakultet u Beogradu, 141-152
5. World Bank (2020). Serbia: Systematic Country Diagnostic, Report No. 147543-YF, Washington, DC: World Bank.
6. World Bank (2022), DataBank, World Development Indicators API_3_DS2_en_excel_v2_4672417, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>, [Pristupljeno: 2022/10/22]
7. Dragutinović, D, Filipović, M., Cvetanović, S.(2012). „Teorija privrednog rasta i razvoja“, CID, Ekonomski fakultet, Beograd